

Four Sons, Four Questions, and Five Cups?

1. Introduction

משנה מסכת פסחים פרק י משנה א

ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי:

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת פסחים פרק י

מניין לארבעה כוסות רבי יוחנן בשם ר' בנייה כנגד ארבע גאולות [שמות ו ו] לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וגו' ולקחתי אתכם לי לעם וגומר והוצאתי והצילתי וגאלתי ולקחתי רבי יהושע בן לוי אמר כנגד ארבעה כוסות של פרעה [בראשית מ יא יג] וכוס פרעה בידי ואשחט אותם אל כוס פרעה ואתן את הכוס על כף פרעה ונתת כוס פרעה בידו וגו'.

רבי לוי אמר כנגד ארבעה מלכיות

ורבנן אמרי כנגד ד' כוסות של פורענות שהקב"ה עתיד להשקות את אומות העולם [ירמי' כה טו] כי כה אמר ה' אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החימה וגו' [שם נא ז] כוס זהב בבל ביד ה' [תהילים עה ט] כי כוס ביד ה' [שם יא ו] ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם

שמות פרק ו

(ו) לכן אמר לבני ישראל אני יקנך והוצאתי אתכם ממצרים ויהצילתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בפרוע נטויה ובשפטים גדלים:

(ז) ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יקנך אלהיכם המוציא אתכם ממצרים:

(ח) והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי למת אתה לאבדקם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יקנך:

2. The Fifth Cup?

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיח עמוד א

תנו רבנן: רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול, דברי רבי טרפון

רש"י מסכת פסחים דף קיח עמוד א

הכי גרסינן: רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר עליו הלל הגדול

רשב"ם מסכת פסחים דף קיח עמוד א

ה"ג ת"ר רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול:

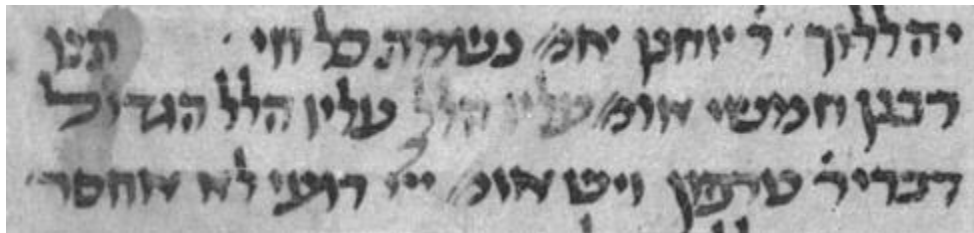
תוספות מסכת פסחים דף קיז עמוד ב

רביעי אומר עליו הלל הגדול - רביעי גרסי' ולא גרסינן חמישי...

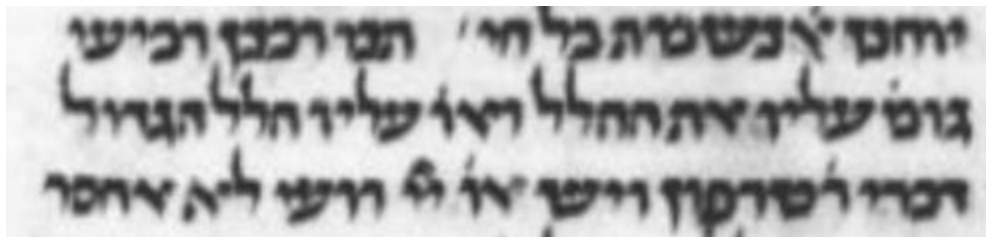
רי"ף מסכת פסחים דף כו עמוד א - עמוד ב

רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר... ת"ר חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון

Vatican 109 Manuscript, Pesachim 118a

Vatican 134 Manuscript, Pesachim 118a

3. Resolving the Contradiction

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה י

ואחר כך נוטל ידיו ומברך ברכת המזון על כוס שלישי ושותהו, ואחר כך מוזג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת כ השיר והיא יהללך ה' כל מעשיך וכו', ומברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה חוץ מן המים, ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והוא ל מהודו לה' כי טוב עד על נהרות בבל, וכוס זה אינו מ חובה כמו ארבעה כוסות, ויש לו לגמור את ההלל בכל מקום שירצה אף על פי שאינו מקום סעודה.

רא"ש מסכת פסחים פרק י סימן לג

לג ת"ר כוס חמישי אומרים עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון. וי"א ה' רועי לא אחסר. ורשב"ם גורס רביעי אומרים עליו הלל הגדול דכוס חמישי מאן דכר שמיה. ואם בא לומר כוס חמישי רשות ואם ירצה יעשה כוס חמישי הכי הוה ליה למימר הרוצה לעשות כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול. אבל לפי גירסת הספרים משמע דלר' טרפון וי"א כוס חמישי הוה ליה חובה ונהגו העולם לעשות רשות.

וכן כתב ה"ר יוסף טוב עלם ז"ל שאם הוא תאב לשתות יעשה כוס חמישי.

המאור הקטן מסכת פסחים דף כו עמוד ב

כתב הרי"ף ז"ל מנהגא דעלמא כרב יהודה בתרוייהו בברכת השיר והלל הגדול. ואנן לא חזינן האי מנהגא בהלל הגדול דאליבא דר"ט הוא דאית ליה כוס ה' וקי"ל כתנא דידן דלית ליה אלא ד' כוסות ואם רצה להוסיף כוס חמישי ולעשות כר"ט אין אנו מונעין אותו ואומר עליו מה שירצה או כרב יהודה או כרבי יוחנן או כרב אחא בר יעקב ואם בא לשתותו בולא כלום אין בנו כח למחות בידו וכן אם רצה לשתות כוסות הרבה.

כתוב שם לראב"ד מסכת פסחים דף כו עמוד ב

במאור דף כו: ד"ה כתב הרי: פ. לרי"ף סי' תשצב (פסחים דף קיח א)

כתוב שם: וקיימא לן כתנא דידן דלית ליה אלא ארבעה כוסות וכו' וכן אם רצה לשתות כוסות הרבה.

אמר אברהם: זה לא ידע על מה הוקבעו, ובודאי יש סמך למנהג הזה מדברי רבי טרפון שאמר [פסחים דף קיח. כגירסת ר"ח והרי"ף] חמישי אומר עליו הלל הגדול ומצוה לעשות כדבריו. והד' כוסות סמכוה באגדה כנגד ד' גאולות, ולקחתי וגאלתי והצלתי והוצאתי, והה' כבר סמכוהו בהגדה כנגד והבאתי. ותנא קמא נמי לא יפחתו לו מד' כוסות קאמר אבל המוסיף עליהם חמישי הרי זה משובח.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תפא סעיף א

אחר ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין, אלא מים. הגה: וכל המשקין דינן כיון (בית יוסף). ומי שהוא איסטניס או תאב הרבה לשתות, יכול לשתות כוס חמישי ויאמר עליו הלל הגדול. (מרדכי).

4. The Position of Maharal

לשון דבורים
דין כוס ה'

תנו רבנן רביעי נטמא עליו את הכלל המישי
אומר עליו הלל הגדול דברי רבי מרשון
ויש אומרים ה' רביעי לא אחסר. כך הוא גירסת
כל המפרשים. רק הרשב"ם לא גרס כוס ה'
רק גרס כוס ד' גומר עליו הלל הגדול. ודבריו
בטלים ע"ד כל המפרשים. ואש"כ דלא נזכר
כוס ה' במשנה י"ל דפחות מד' לא יעשה אבל
ה' יעשה ומטה מן המובחר הוא אי עביד ליה.
וכן מה דתנו רבנן הכל חייבין גד' כוסות יש
לפרש ע"ל כל יושבי שלחן אבל בטוס ה' יולא
בטוס אחד לפני ראש הכית. בלבדו כמו שביארתי
בדברי עינים. ולפיכך איפא במשנה דלא יפחתו
לו מד' כוסות דכיון שטוס ה' די ללא בטוס ה'
לכל המכונים ויכל להחיל מעט מעט מן סד'
כוסות לעשות כוס ה'. והכי מסתבר דכיון שיש
לו עלה ז' חין לו ליקח מן המחוייב טוס ה'. וגם
ה"ן כגד דמטה מן המובחר לשנות טוס המישי
ולומר עליו הלל הגדול. כפי שפירש דלישנא דברייתא
דחמישי אומר עליו הלל הגדול. וכן מקין דברי
הרמב"ם ז"ל. בפרק האחרון מהלכות חזן
ומטה. וגם הראב"ד ז"ל בהשגחתו על כעל
המחור כגד דבדלו יש סמך למנהג טוס ה' מדברי
ז' מרשון שאמר. חמישי אומר עליו הלל הגדול
ומטה לעשות כדבריו. וכמו עוד שכתב שם
סד' כוסות כנגד ד' לטות של גולה והולאתי
והלאני וגלאתי ולקחתי כך סמך טוס ה' כנגד
והכאתי. ואש"כ נתי לא יפחתו לו מד' ב' קאמר
אבל להוסיף עליהם טוס ה' כדי זה מובחר
ע"כ. והליתו בארץ הגדול. נדעם הטוס לומר
הלל הגדול אחר הלל. ואש"כ בשמח. ומסתמא
סמך עלתם בזה על גירסת הרשב"ם דגרוס
שאמר. הלל הגדול על כוס ד'. וכבר פירשו לך
שגורסת המפרשים. וגירסת הספרים אינו כן.
תם כפלאמי מאד איך מלאמי ידעו ודעלו
במנהג זה כיון דמתלוקת האורחים אם י"ל
והלוך או נשתח ואלו כהריוויחו. עבדין להם
לחלק בין טוסים ונסיק בהלל הגדול. ועוד דלא
מזכר בכל התלמוד שיש לומר הלל הגדול על כוס
ד'. דהא לתנא דמסנ' לא הזכיר הלל הגדול.
והכריחה לא הזכיר רק טוס ה' נמלא באלו
באומרים הלל הגדול על כוס ד' עוקרין בזה
סדר החכמים. והרשב"ם יחיד הוא בדעה זו.
ואש"כ דק"ל כד' מרשון דהמרוק. הלל הגדול
מ"ח כיון דמוכח בגמרא. דשוקר הלל הקדול
דחמישי הוא כבטיל טמן להם לכל כבר כ"ח.
ח"כ 9 ט

הגדה של פסח

עם פירוש

אדרוננו מורנו ורבינו נאון מעוזנו רבן של כל בני הגולה אריה
יב-עלאי ראש גולת אריאל תפארת ישראל מארי דרוין לא נסתם
זמנו כל חזון עיר וקדיש גדול מרבן שמו הרב ר' יהודה ליוואי
נר ר' בצלאל זללהיה אביד ורמ דקק פראנ יע"א. המפורסם
בהרבה חיבוריו היקרים בשם

הנאון הצדיק מהר"ל מפראנ זצוקלה"ה

ופירוש הנפלא הזה נקרא בשם לשון למורים ודברי נגידים. בלשון
'מורים יפלא להלכה למעשה בדינים הודעים בליל פסח. ובדברי נגידים
כאר טעם כל מנהגי ליל פסח וגם יפרש כל ההגדה בפירוש עמוק וחתוק
נדבש המדבר בפשטיות וטרטו למודות עמוקים אשר רק הבא כסוד ה'
יבין הנסתר בפשטיות דבריו הקדושים:

הוצאתו לאור פעם ראשונה ע"פ כתב יד ישן נטמן הנמצא בבית עקר הספיים
הקטרי דק"ק סיין אשר הגיע לידי אני הקטן יהודה יודל ראזענבערג
סק"ק ווארשא. סלפנים רב בק"ק טארלא בעמ"ח הספר 'דות נדרים' (והספר
שערי ותר תורה אשר יצא לאור אי"ח בקרוק) והוספתי עליו בעזרש"י הרבה
הערות יקרות וגם פירוש יקר על הר נדוא:

ווארשא

שנת תרס"ה לפ"ק

ברפוס ה' אדעלשטיין ושותפו. נאלעוויקי 38

דַּבְּרֵי טוֹב וְיִסְוֶן לְמַנְיָם מִצְוֶת מִסִּיבֵי שְׂרָוּ כִּנְגֵד כְּשׁוֹרֵת בְּיַסְעֵהּ שְׁאֵמֵר הַקְּבִי"ה לְיִשְׂרָאֵל
וְהַבְּאִימִי אֶתְקֵם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נְשָׂאִי אֶת נְדִי לְתֵת אוֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב
וְנִתְּנָה אוֹתָהּ לְקָם כִּינְרָשָׁה אֲנִי יי :

(ראש הבית בלברו יקח הכוס של אליהו הנביא וישתה כחסיבת בלי ברכת ואח"כ יברך ברכת אחרונה)

גבורות ה' למהר"ל פרק סה

כוס רביעי גומר עליו את ההלל חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון ויש אומרים ה' רועי לא אחסר. וגרסת כל המפרשים
כוס ה' אומר עליו הלל הגדול והרשב"ם לא גרס כוס ה' רק גרס כוס ד' גומר עליו הלל הגדול ע"כ. ואין דבריו נגד כל המפרשים,
ואף על גב דלא נזכר כוס ה' במשנה יש לומר דפחות מד' לא יעשה אבל ה' יעשה ומצוה מן המובחר הוא אי עביד ליה, ויש מפרשים
דכוס ה' רשות. ואין אנו נוהגין בכוס ה'